

tičke argumentativnosti. Iako će ova knjiga vjerojatno izazvati negodovanje kod većine pobornika liberalizma, nepobitna je njezina programatska uloga internacionalizacije fenomena destrucije. Također, valja pohvaliti i uspješnu sinkretističku metodologiju pisanja, gdje Deneen vješto koristi metodologiju i interpretaciju triju znanstvenih disciplina: filozofije, povijesti i politologije. Naposljetku, svakako treba istaknuti i Deneenovo tumačenje destrucije kultura i identitetskih obilježja, čije posljedice sve više izlaze na vidjelo u suvremenom društvu.

Vlatko Smiljanić

Barbara Stiegler

De la démocratie en Pandémie

Santé, recherche, éducation
Gallimard, Pariz 2021.

Koliko će još potrajati i koje su sve posljedice pandemije COVID-19? To je pitanje o kojemu podjednako promišljaju određeni intelektualci i laici, učenjaci i filozofi, ali i nebrojena masa tzv. »običnih ljudi«. Suočeni s krajnje upitnim političkim odlukama, strategijama i mjerama za sprječavanje prijenosa virusa SARS-CoV-2, brojni su se ljudi zapitali nisu li nasamareni, izmanipulirani i obmanuti. Primjerice, u Francuskoj su u jednom momentu knjižare bile zatvorene jer ih se smatralo »opasnim prostorima za širenje zaraze«, dok su željeznice i kolodvori bili prepuni putnika. To nam, među ostalim, govori o tome da o pandemiji COVID-19 i dalje ne znamo dovoljno, premda pouzdano znamo da su proizvedena cjepiva efikasna. Tako se mogu pronaći i brojni drugi primjeri krajnje upitnih političkih odluka koje mislećeg građanina nagone na sumnju i promišljanje njihove opravdanosti, tj. kose li se te odluke s logikom i jesu li uvreda za zdrav razum.

Potonjim pitanjem bavila se i Barbara Stiegler, profesorica političke filozofije s francuskog Sveučilišta Montaigne u Bordeauxu (Université Bordeaux Montaigne). Ova je teoretičarka neoliberalizma 2019. godine objavila studiju o novom političkom imperativu zvanom »treba se prilagoditi«. Isto je tako nasloвила i svoju kritičko-analitičku raspravu

Treba se prilagoditi. O novom političkom imperativu [Il faut s'adapter. Sur un nouvel impératif politique, 2019.]. U siječnju 2021. godine, pri izdavačkoj kući Éditions Gallimard, Stiegler je objavila polemički traktat *O demokraciji u Pandemiji. Zdravlje, istraživanje obrazovanje [De la démocratie en Pandémie. Santé, recherche, éducation]*, pri čemu je riječ »pandemija« napisana velikim početnim slovom.

Stiegler ističe da nije sama napisala spomenuti traktat, već je on rezultat dugih razgovora koje je vodila sa svojim kolegama, profesorima, istraživačima, studentima, medicinarima, ali i građanima, rodbinom i prijateljima. Stiegler i njezini sugovornici u tim su razgovorima nastojali shvatiti i protumačiti prvih devet mjeseci pandemije COVID-19 – okvirni vremenski period pisanja traktata. Pritom je zanimljivo primijetiti da je Stiegler već na prvim stranicama svojega traktata nastojala rasvijetliti zastrašivačko-senzacionalistički pristup pitanjima pandemije COVID-19, tj. raznih svjetskih vlada i doktora medicinskih znanosti. Pritom se pozvala na Richarda Hortona, uglednog urednika jednog od najprestižnijih medicinskih časopisa, koji je jednom prilikom izjavio da COVID-19 nije »pandemija«, već »sindemija«, tj. da je ova bolest prouzrokovana društvenim nejednakostima i ekološkom krizom u najširem smislu te riječi. U tom se kontekstu »ekološki problem« ne svodi samo na »problem globalnog zatopljenja« nego i na razvoj kroničnih bolesti, poput hipertenzije, pretilosti, dijabetesa, kardiovaskularnih i respiratornih bolesti te karcinoma, dok se COVID-19 javlja samo kao jedna od pojava u dugom nizu bolesti i poremećaja. Ako ne promijenimo ekonomski, društveni i politički model, ako nastavimo tretirati virus isključivo kao medicinsko pitanje, zdravstvena se katastrofa neće zaustaviti, nego će se još i uvećati.

U uvodnom dijelu svoga traktata, Stiegler ostaje na teorijskom planu »čiste medicine«. Tako, primjerice, na jednom mjestu ističe da je pogrešno vjerovati: (I) da je virus SARS-CoV-2 jedini uzrok COVID-19 krize; te (II) da su zaštitne mjere i smanjenje transmisije virusa jedino ispravno rješenje. Stiegler upozorava na to da se tim znanstvenih stručnjaka, koji je u većini zemalja imao utjecaja na političke odluke vladajućih, poglavito sastojao od epidemiologa i infektologa, koji su postojeću krizu promatrali gotovo isključivo iz perspektive pandemijske pošasti nalik kugi. Pozivajući se na određena medicinska istraživanja, Stiegler ističe da potreba za pronalazanjem medicinskog rješenja COVID-19 krize može znatno naštetiti osnovnim medicinskim uslugama, koje su za vrijeme trajanja ove krize nerijetko zanemarene.

Nakon »čiste medicine«, Stiegler prelazi u društvenu i kulturološku sferu, tj. na teorijski plan sociološkog sagledavanja fenomena ljudskog života u 2020. godini. Pritom je konstatala da bi vladajući – umjesto proglašavanja karantena i čekanja spasa iz farmaceutske industrije – trebali voditi politiku koja bi poticala osnovne ljudske aktivnosti: (I) rad; (II) obrazovanje; (III) istraživanje; (IV) zanimanje za kulturu i društveno-politički život, bez kojih je suvremeno društvo osuđeno na propast. Naime, zaključit će Stiegler, ako ljudi već ne žive pandemiju, onda zasigurno žive pandemijski. Drugim riječima, ljudi danas žive u Pandemiji, pri čemu se pod »Pandemijom« misli na »mentalnu stvarnost« u kojoj obitava suvremeni čovjek, tj. novi »mentalni kontinent« koji je krenuo od Azije, prekrrio čitavu Europu i naposljetku se nametnuo i Americi. Stiegler tako na slikovit način opisuje Pandemiju kao novi kontinent koji prijeto mogućim opstankom i budućim razvojem. To je takav kontinent na kojemu vladajući zahtijevaju promjenu životnih navika, te prihvaćanje jedne sasvim nove »kulture«. Na tome tragu, Stiegler navodi Francusku u kojoj su, primjerice, građani bili prisiljeni živjeti uz mjere socijalne distance, a što se danas naziva »azijatskim modelom« življenja. Međutim, takav je način života francuskim građanima bio gotovo pa nezamisliv imajući na umu terorističke napade u Parizu iz 2015. godine, kada su Francuzi nepokolebljivo branili vlastita republikansko-demokratska načela i način života.

Stiegler smatra da COVID-19 kriza nije nastala ni iz čega. Ona se, naime, *treba* shvatiti kao »novo stanje« svijeta, tj. kao tektonski pomak u formiranju jednog novog mentalnog kontinenta. Kineske su vlasti prve istražile ovaj novi mentalni kontinent – koji ima svoj jezik, načela i imaginarij. Tako je došlo do toga da Kinezi podučavaju ostatak svijeta o pandemiji COVID-19. Na tom novom kontinentu, u Pandemiji, Kina dominira ne samo ekonomski nego i moralno, kulturološki i politički. Kao i ostali kontinenti, Pandemija je razvila vlastiti leksik koji je prodro u druge nacionalne jezike. Ovdje je, dakako, riječ o izrazima poput: (I) *karantena*; (II) *policijski sat*; (III) *lockdown*; i (IV) *praćenje kontakata*. Na taj se način ujedno ocrtava i jedno novo ponašanje u svijetu »kiber-sigurnosti« u kojem se stvaraju »zelene« i »crvene« zone opasnosti od virusa, sukladno kojima se pojedince sumnjiči za bolest i daljnje prenošenje virusa. Potonje je stanje u velikoj mjeri dovelo do ustoličenja straha od sebe sama, a onda i od drugih, straha da se živi i straha od smrti. Tako je, primjerice, nastao određeni politički imaginarij po kojemu se čini da su javna mjesta i sveučilišta potencijalno opasne zone, dok

su supermarketi i prijevozna sredstva lišeni mogućnosti zaraze.

Ovdje posebno treba istaknuti Stieglerino referiranje na Kantov spis *Što je prosvjetiteljstvo?*. Na domišljat način izokrećući Kantov moto, Stiegler se pita: kako se usudujemo koristiti vlastiti um, tj. smijemo li uopće postavljati pitanje autonomnosti našeg razuma? Stiegler smatra da »prosvjetiteljsko dostignuće« jenjava, dok se demokracija našla na »optuženičkoj klupi«. Kao primjer navodi predsjednika Udruženja za borbu protiv raka koji je na ovom novom kontinentu posve lagodno izjavio da demokracija predstavlja problem, a ne rješenje. S druge strane, Stiegler ističe primjer kineske diktature koja je »dobro odgovorila« na suvremene izazove pandemije COVID-19. Naime, sasvim je paradoksalno da se jedna zemlja – koja je gotovo u potpunosti ekonomski uništila živote svojih građana, koja ih je izolirala i ugrozila njihovo fizičko i mentalno zdravlje – navodi kao reprezentativni model koji treba slijediti.

Nadalje, Stiegler u trijadi *medicina – pravo – filozofija* prepoznaje složenost konflikte stvarnosti koju živimo. Umjesto da se otvori dijalog između znanosti i društva, ističe Stiegler, medicinska se znanost nameće kao neosporivi autoritet koji odbacuje svaku vrstu kritike. Pandemija – kao novi mentalni kontinent – u kojoj vlasti aktivno rade na eliminaciji demokracije, a znanosti podčinjavaju vlastitoj agendi, podrazumijeva određeni »post-svijet«, koji je nastupio u Kini, a koji označava: medicinski zdravo i građanski šutljivo čovječanstvo cenzuriranih osjećaja usmjerenih isključivo na vođu, tj. čovječanstvo odgajano na mržnji prema svemu što iskače iz uniformnosti. Stiegler, pritom, ne pretpostavlja svojevrsni »kraj civilizacije«, čiji ishod u velikoj mjeri ovisi o obrani demokracije. Dapače, ona smatra da demokraciju možemo obraniti ponovnim osvajanjem javnog prostora, tj. aktivnim sudjelovanjem u znanosti i obrazovanju. Stoga, smatra Stiegler, zadaća je akademskih građana da ponovno pokrenu javno-znanstvenu raspravu koja će osigurati povjerenje između znanosti i građana, a što je neophodni uvjet revitalizacije i preživljavanja demokracije. Međutim, ovaj novi mentalni kontinent guši svaku vrstu kritike te ubija svaku demokratsku težnju. Stoga, ljudima su preostala još samo dva sredstva za borbu: (I) širenje obrazovanja; i (II) pozivanje na vladavinu prava. Stiegler tako ističe da se u ovom trenutku ispituje jedna povijesna misija za sve učitelje i profesore, istraživače i znanstvenike, pravnike i suce. Upravo je zato potrebno prekinuti nametnuti »zakon šutnje«, pronaći smisao za otpor i način za bunt, da bismo krenuli u »sveopću mobilizaciju« odgojno-obrazovnih djelatnika. Potrebno je, dakle, uhvatiti

nit naše povijesti tamo gdje je ona prekinuta, a prekinuta je od sredine ožujka 2020. godine kada je započela pandemija COVID-19.

Stiegler u pozadini svjetske zdravstvene krize prepoznaje novi autoritarni liberalizam koji svoje korijene vuče još iz 1930-ih godina, kada je raskinuo s »klasičnim liberalizmom«. Budući da su »stari liberali« narodu odriicali bilo kakvu racionalnost, čini se da su vjerovali u »egoističnog pojedinca«. Na tom zamišljenom postulatu, zvanom *homo oeconomicus*, stari su liberali izgradili vjerovanje u neophodnost slobodnih odnosa između građanskog društva i tržišta, a posljedično i u nužnost ograničavanja utjecaja političkih struktura. Međutim, sa svjetskom ekonomskom krizom iz 1930-ih godina, potonji su liberali zaključili da je njihova teorija proizvela ozbiljne ekonomske štete. Inspirirani evolucionističkom psihologijom, konceptualno su osmislili jednu novu antropologiju prema kojoj je ljudska vrsta »neprilagodljiva« i »loših sklonosti«, vrsta živih organizama koja gotovo uvijek kasni za bitnim događajima. Za razliku od starih, »novi liberali« zalažu se za povratak jake države koja bi u industrijskoj proizvodnji postigla opću suglasnost građana te ih vodila u pravcu općeg prosperiteta.

Za službeno rođenje neoliberalizma možemo uzeti 1938. godinu, odnosno godinu održavanja Lippmannova skupa u Parizu [*The Colloque Walter Lippmann*] koji je okupio 26 liberalnih ekonomista i intelektualaca. Taj tihi autoritarni koncept o ulozi države počiva na proučavanju psiho-socijalnog ponašanja čovjeka, tj. na iznalaženju tehnika navođenja čovjeka na određeno ponašanje. Umjesto da preispituje ekonomske i društvene uvjete izbijanja kriza, ova »bihevioralna ekonomija« polazi od potrebe mijenjanja individualnog ponašanja koje se tumači kao glavni faktor postojeće situacije. Tako je nova »znanost« društvenog djelovanja, bez ikakve javne debate, preokrenula odgovornost koju vladajući panično nastoje nametnuti građanima. Stiegler na tome tragu upozorava da se strah nadovezao na »lažno znanje« koje je duboko ukorijenjeno u najvišim sferama političke vlasti, dok se svaka kritika na račun vlasti koja manipulira podacima i znanjem proglašava »teorijom zavjere«.

Premda izgleda da su na to svojevolumno pristali, pomoću raznih epidemioloških mjera ljudsko se ponašanje postepeno mijenja, a potom i »usmjerava«. To je liberalni paternalizam, tj. tzv. »Nudge« tehnika o kojoj su 2008. godine pisali Richard Thaler i Cass Sunstein. Stiegler vjeruje da se potonja tehnika koristi od početka pandemije COVID-19, što se može prepoznati u nametnutom vokabularu i načinu obraćanja u medijima. Naime, veliki broj epidemioloških mjera nema jasno racionalno

objašnjenje. Za njihovo stupanje na snagu, reći će Stiegler, dovoljno je da ih neki ministar priopći u medijima. No, zanimljivo je da se ti isti medicinski autoriteti nisu dosljedno držali vlastitih mjera. Primjerice, Stiegler ističe medijske nastupe medicinskih autoriteta koji upozoravaju na potrebu socijalne distance i nošenja zaštitnih maski, dok se istovremeno nalaze u gomili medicinskih stručnjaka koji ne nose maske.

Stiegler naposljetku ističe da je u Francuskoj došlo do brutalne zabrane društvenih akcija otpora. Od vrtića do sveučilišta, obrazovanje je podvrgnuto neoliberalnoj ideologiji koja pojedince svodi i reducira na obične potrošače. Možemo se zapitati nije li ovaj virus konačno ostvario krajnji cilj neoliberala: (I) da svaki čovjek bude zatvoren u vlastitom domu; (II) da sudjeluje u sveopćem zdravstvenom i obrazovnom numeriranju; i (III) da je svaki oblik društvenog života i demokratskog organiziranja zabranjen. Zahvaljujući virusu, reći će Stiegler, neoliberalizam se »čvrsto uspravo na noge«. Na kraju svoga spisa, Stiegler nastoji mobilizirati građansku javnost te zaključuje da jedino obrazovanje i polemičko sučeljavanje različitih gledišta može doprinijeti tome da ova »pandemija« ne bude točka od koje kreće ukidanje demokracije, već točka koja nas njoj vraća.

Nermin Vučelj